

Statusundersøgelse om kommuners arbejde med mad og måltider i daginstitutioner og skoler 2009

Statusundersøgelse om kommuners arbejde med mad og måltider i daginstitutioner og skoler 2009

Udarbejdet af:

Lene Møller Christensen
Mia Hjorth Frandsen

DTU Fødevareinstituttet
Afdeling for Ernæring

Statusundersøgelse om kommuners arbejde med mad og måltider i daginstitutioner og på skoler 2009

1. udgave, maj 2010

Copyright: DTU Fødevareinstituttet

Foto: Colourbox

ISBN: 978-87-92158-69-7

Rapporten findes i elektronisk form på adressen:

www.food.dtu.dk

Fødevareinstituttet

Danmarks Tekniske Universitet

Mørkhøj Bygade 19

DK-2860 Søborg

Tlf. +45 35 88 70 00

Fax +45 35 88 70 01

Indholdsfortegnelse

FORORD	3
INDLEDNING	4
MAD- OG MÅLTIDSPOLITIKKER	4
MADORDNINGER	4
ALT OM KOST REJSEHOLD	5
FORMÅL	5
METODE	6
DATAINDSAMLING	6
RESULTATER	7
DELTAGERE I UNDERSØGELSEN	7
REPRÆSENTATIVITET	8
DAGINSTITUTIONSOMRÅDET	9
SKOLEOMRÅDET	15
ALT OM KOST REJSEHOLD	18
DISKUSSION	20
DELTAGERE I UNDERSØGELSEN	20
UDVIKLING I MAD- OG MÅLTIDSPOLITIKKER	20
STØRST AKTIVITET PÅ DAGINSTITUTIONSOMRÅDET	21
DET FÆLLES FROKOSTMÅLTID	21
DEMOGRAFISKE FORSKELLE	22
FØDEVARESTYRELSENS SUCCESKRITERIER	23
SAMMENFATNING OG KONKLUSION	24
OVERORDNEDE POLITIKKER OG AKTIVITETER	24
ERNÆRINGSANBEFALINGER	24
DET FÆLLES FROKOSTMÅLTID	24
DEMOGRAFISKE FORSKELLE	25
ALT OM KOST REJSEHOLD	25
KONKLUSION	25
REFERENCER	26
BILAG	27
BILAG 1 SPØRGESKEMA	27
BILAG 2 OVERSICHT OVER ÅBNE SVAR VEDR. FORSLAG TIL UDVIKLING AF FØDEVARESTYRELSENS MATERIALER OG RÅDGIVNING	29

Forord

Fødevarestyrelsen skal motivere og hjælpe kommunerne til at prioritere ernæringsområdet herunder til at udforme mad- og måltidspolitikker og etablere sunde madordninger i skoler og daginstitutioner. Fødevarestyrelsen har derfor igangsat en række aktiviteter, som er målrettet kommuner, daginstitutioner og skoler.

Tidligere statusundersøgelser har haft fokus på aktiviteter i daginstitutioner og skoler, men med gennemførelsen af strukturreformen i 2007 er der kommet øget fokus på kommunernes rolle og deres centralt koordinerede aktiviteter på mad- og måltidsområdet i forhold til daginstitutioner og skoler. Fødevarestyrelsen har derfor behov for viden om, hvor langt kommuner er i arbejdet med mad og måltider i skoler og daginstitutioner, og hvordan de anvender Fødevarestyrelsens materialer og initiativer.

Statusundersøgelsen er udført af DTU Fødevareinstituttet, Afdeling for Ernæring, som en del af Fødevarestyrelsens projekt Alt om Kost. Tak til Karen Eriksen, Fødevarestyrelsen samt sociolog Jeppe Decker Iversen og post doc Vibeke Kildegaard, DTU Fødevareinstituttet for kommentarer til afrapporteringen. Også tak til Volodja Epremian, DTU Fødevareinstituttet for hjælp til dataanalysen.

Maj 2010

Inge Tetens, Forskningschef
DTU Fødevareinstituttet, Afdeling for Ernæring

Indledning

Kommunerne har efter strukturreformen i 2007 fået det primære ansvar for forebyggelse og sundhedsfremme. Fødevarerministeriet og Fødevarestyrelsen ønsker at motivere og hjælpe kommunerne til at prioritere ernæringsområdet herunder til at udforme mad- og måltidspolitikker og etablere sunde madordninger i skoler og daginstitutioner. Fødevarestyrelsen har igangsat en række aktiviteter, som er målrettet kommuner, daginstitutioner og skoler. Aktiviteterne omhandler f.eks. inspirationsmaterialer om mad og måltider samt konsulentbistand via Alt om Kost rejseholdet og hjemmesiden www.altomkost.dk.

Mad- og måltidspolitikker

Arbejdet med politikker i kommuner blev sidst evalueret i 2007 af COWI A/S, og undersøgelsen fandt, at ca. 15% af kommunerne havde vedtaget en politik for mad for skoler og daginstitutioner. Cirka halvdelen af kommunerne var på daværende tidspunkt i gang med at udarbejde en politik for maden, mens de resterende ca. 35% enten ikke havde påbegyndt arbejdet eller ikke arbejdede med politikker for mad (COWI, 2007). Undersøgelsen viste også, at de store og ikke-sammenlagte kommuner var nået længst i arbejdet med at udforme politikker.

Til at støtte skoler, daginstitutioner og kommuner i at udarbejde mad- og måltidspolitikker er udviklet flere inspirationsmaterialer (Fødevaredirektoratet & Kræftens Bekæmpelse, 2003; Fyns Amt, 2005; Fødevarestyrelsen, 2009a). Det er også muligt at få inspiration på Fødevarestyrelsens hjemmeside www.altomkost.dk, og endelig er det muligt at få konsulentbistand via Alt om Kost rejseholdet (se nedenfor).

Madordninger

I en statusundersøgelse om madordninger og mad- og bevægelsespolitikker i dagtilbud og skoler i 2008 fandt DTU Fødevareinstituttet, at knap 80% af landets vuggestuer og ca. 6% af landets børnehaver tilbød et frokostmåltid (Christensen, 2009). I efteråret 2008 blev det besluttet, at alle landets førskolebørn skal tilbydes et fælles frokostmåltid i daginstitutionerne senest fra januar 2011 (www.retsinformation.dk, januar 2010). I januar 2010 blev beslutningen dog ændret til, at kommunerne fortsat skal tilbyde et fælles frokostmåltid i alle daginstitutioner, men den enkelte daginstitution kan på baggrund af en beslutning i forældrebestyrelsen fravælge det fælles frokostmåltid (www.kl.dk, januar 2010). For at støtte kommunerne og daginstitutionerne i indførelsen af frokostmåltidet har Fødevarestyrelsen derfor øget oplysningsaktiviteten overfor kommunerne. I starten af 2009 afholdt Fødevarestyrelsen informationsmøder for kommunerne om fødevarerhygiejne og ernæringsanbefalinger for sund mad i daginstitutioner, og Alt om Kost rejseholdet har efterfølgende været ude og vejlede en lang række kommuner. I sommeren 2009 er udgivet materialerne "Det fælles frokostmåltid" og "Mad, måltider og bevægelse", som fokuserer på henholdsvis maden og sundhedspædagogik (Haukrogh & Køngerskov, 2009; Haukrogh & Hummellose, 2009). Materialerne er både målrettet forvaltningerne i kommunerne og daginstitutionerne.

Statusundersøgelsen om madordninger og mad- og bevægelsespolitikker i dagtilbud og skoler i 2008 viste, at mellem 50 og 60% af landets skoler har en madordning, hvor de tilbyder et frokostmåltid (Christensen, 2009). Den ernæringsmæssige kvalitet af madordningerne er varierende. Fødevarestyrelsen har i maj 2009 udgivet informationsmaterialerne "Sunde skolemåltider – et ledelsesansvar" og "Skolemad" til kommuner og skoler for at understøtte udviklingen. Materialerne indeholder bl.a. ernæringsanbefalinger for skolemad og er både målrettet forvaltningerne i kommunerne, lærerne på skolerne og det køkkenfaglige personale.

Alt om Kost rejsehold

Alt om Kost rejseholdet har til formål at fremme sunde kostvaner hos børn f.eks. ved at fremme etablering af madordninger og politikker. Rejseholdet fungerer som proceskonsulenter, der målretter deres vejledning brugernes behov. F.eks. ved at holde oplæg på temaaftener eller give input til arbejdsgrupper. Den seneste evaluering af rejseholdet blandt dets brugere fandt, at 95% af brugerne var tilfredse med rejseholdets besøg. Evalueringen fandt også, at der kan gøres mere for at udbrede kendskabet til rejseholdet (Sabinsky, 2007). Ca. 40% af landets folkeskoler og daginstitutioner kender Alt om Kost rejseholdet (Christensen, 2009), mens kendskabet til rejseholdet centralt i kommuner endnu ikke er evalueret.

Formål

Det overordnede formål med undersøgelsen er at bidrage med viden om, hvor langt kommuner er i arbejdet med mad og måltider i skoler og daginstitutioner, og om de anvender Fødevarestyrelsens materialer og initiativer. Undersøgelsen skal derfor give svar på følgende:

1. Hvor langt er kommunerne med hensyn til udarbejdelsen af politikker og aktiviteter vedrørende mad og måltider i daginstitutioner og skoler?
2. Stiller kommunerne ernæringskrav til maden i daginstitutioner og skoler, og kender de til Fødevarestyrelsens anbefalinger?
3. Hvordan arbejder kommunerne med at indføre et sundt frokostmåltid i daginstitutionerne?
4. Kender kommunerne Alt om Kost rejseholdet, og hvordan anvender kommunerne rejseholdet i forhold til deres arbejde med mad og måltider i daginstitutioner og skoler?
5. Er der demografiske forskelle på kommunernes arbejde med mad og måltider?

Fødevarestyrelsen har opstillet en række succeskriterier for kendskabet til Fødevarestyrelsens aktiviteter (se nedenfor), som undersøgelsens resultater skal holdes op imod.

Fødevarestyrelsens succeskriterier

I 2009 skal

- 75% af kommunerne kende Fødevarestyrelsens anbefalinger til sund mad i dagtilbud
- 40% af kommunerne kende Fødevarestyrelsens anbefalinger til sund skolemad
- 50% af kommunerne kende Fødevarestyrelsens Alt om Kost rejsehold

Metode

Dataindsamling

Som undersøgelsesmetode er et webbaseret spørgeskema med hovedsageligt lukkede svarmuligheder valgt. Se bilag 1.

Der blev i samarbejde med Fødevarestyrelsen udviklet to spørgeskemaer – et til daginstitutionsområdet og et til skoleområdet. Spørgeskemaet vedrørende kommunernes arbejde på daginstitutionsområdet bestod af 17 spørgsmål, og spørgeskemaet vedrørende skoleområdet bestod af 14 spørgsmål.

Spørgeskemaerne indeholdt spørgsmål om følgende emner:

- a) Politikker om mad og måltider
- b) Aktiviteter om mad og måltider
- c) Anbefalinger for sund mad
- d) Alt om Kost rejsehold
- e) Det fælles frokostmåltid (kun daginstitutionsområdet)
- f) Respondenten

Spørgeskemaet blev efter udarbejdelsen testet i to kommuner. Efterfølgende blev enkelte svarmuligheder præciseret.

Målgruppen for undersøgelsen var chefer for henholdsvis daginstitutions- og skoleområdet, der har ansvar for kommunernes arbejde med mad- og måltidspolitikker samt madordninger.

Mailadresserne til cheferne for henholdsvis daginstitutions- og skoleområdet blev indsamlet ved at ringe rundt til alle landets kommuner. Der blev indsamlet 175 mailadresser i alt. Ud af disse var langt de fleste (85%) direkte mailadresser på chefer for henholdsvis skole- og daginstitutionsområdet, ca. 10 % var til chefer, som står for begge områder, og ca. 5 % var afdelingsmails. For at sikre at det var de relevante personer, som endte med at besvare skemaet, blev formålet med undersøgelsen beskrevet i invitationen, og modtageren blev opfordret til at videresende mailen, hvis han/hun ikke var den rette til at svare på spørgsmålene.

Spørgeskemaet blev sendt ud til kommunerne via et link i en mail. Teksten i emnefeltet var: ” Hvordan arbejder kommuner med mad og måltider i skoler og daginstitutioner?”. I mailen var information om undersøgelsens formål beskrevet. Spørgeskemaet blev sendt ud til 97 af landets 98 kommuner i oktober 2009. En af de to kommuner, som deltog i afprøvningen, deltog ikke i den endelige dataindsamling. Efter en uge blev der udsendt en påmindelse i form af endnu en mail med link til spørgeskemaet og efter yderligere en uge blev de kommuner, som ikke havde svaret, kontaktet telefonisk og opfordret til at deltage. Der blev ringet til 36 chefer for skoleområdet og 29 chefer for daginstitutionsområdet. Efter den telefoniske opfordring blev deltagerprocenten øget med 17 procentpoint på skoleområdet og med 21 procentpoint på daginstitutionsområdet.

Administrationen af dataindsamlingen via internettet blev foretaget af analysevirksomheden WEBPOL. DTU Fødevarerinstitutionen stod som afsender i mailen.

Data er opgjort i Excel 2003 og SPSS 14.0. Åbne svar er analyseret manuelt, og nye temaer er registreret. Demografiske forskelle er vurderet ud fra andelen af kommuner (%) i forhold til variablene regional placering (Region Hovedstaden, Sjælland, Syddanmark, Midtjylland, Nordjylland), indbyggertal (<30.000 indbyggere, 30-80.000 indbyggere, >80.000 indbyggere) og sammenlægning i forbindelse med strukturreformen (sammenlagt, ikke sammenlagt).

Resultater

I alt 85 kommuner svarende til 87% af landets 98 kommuner har besvaret spørgeskemaet vedrørende daginstitutionsområdet, og i alt 74 kommuner svarende til 76% af kommunerne har besvaret spørgeskemaet vedrørende skoleområdet.

Deltagere i undersøgelsen

I cirka halvdelen af kommunerne har chefen eller direktøren for det pågældende område deltaget i besvarelsen af spørgeskemaet. Pædagogiske konsulenter har besvaret skemaerne i mellem 20 og 27% af kommunerne, ledere i mellem 11 og 14% af kommunerne, og endelig har sundheds- eller forebyggelseskonsulenter deltaget ved besvarelsen af spørgeskemaerne i 6-8% af kommunerne (tabel 1). Antallet af personer, der har besvaret spørgeskemaerne, er større end antallet af kommuner, der har deltaget, da der i nogle få kommuner har været flere personer involveret i besvarelsen.

Tabel 1 Stillingsbetegnelse for de personer i kommunerne, som har besvaret spørgeskemaerne i forhold til daginstitutions- og skoleområdet (n & %)

		Daginstitutionsområdet		Skoleområdet	
		Antal	Procent	Antal	Procent
Hvem har medvirket ved besvarelsen?	Chef eller direktør	42	49	36	49
	Leder	12	14	8	11
	Pædagogisk konsulent	17	20	20	27
	Sundheds- eller forebyggelseskonsulent	5	6	6	8
	Anden	17	20	7	9
Total		93	-	77	-

Især for daginstitutionsområdet har kommuner angivet en anden stillingsbetegnelse for de personer, som har medvirket ved besvarelsen. Disse personer er typisk konsulenter (udvikling, kost, økonomi), men enkelte administrative medarbejdere, køkkenmedarbejdere eller projektmedarbejdere har også medvirket ved besvarelsene.

I godt halvdelen af kommunerne er personerne, der har besvaret spørgeskemaet, placeret i en specifik skole- eller daginstitutionsforvaltning/afdeling (tabel 2). Ca. en tredjedel af personerne er placeret i en børne og ungeforvaltning/afdeling, mens mindre end 1/10 af personerne er placeret i social- eller sundhedsforvaltninger/afdelinger.

Tabel 2 Placering i kommunerne af de, som har besvaret spørgeskemaerne (n og %)

		Daginstitutionsområdet		Skoleområdet	
		Antal	Procent	Antal	Procent
I hvilken forvaltning eller afdeling er du placeret?	Børn og unge	29	34	23	31
	Skole / Daginstitution	43	51	42	57
	Social eller sundhed	2	2	5	7
	Anden	11	13	6	8
Total		85	-	76	-

Især for daginstitutionsområdet er personerne placeret i en forvaltning eller afdeling med en anden betegnelse end de foreslåede. De fleste af disse er placeret i forvaltninger eller afdelinger, hvori "Børn" indgår i en anden kombination f.eks. fritid, kultur, uddannelse eller familie. Betegnelser som Skole og dagtilbud/fritid/kultur, Familie og beskæftigelse, Center for dagtilbud, Pædagogisk Udviklingscenter, Analyse og Økonomi nævnes af enkelte kommuner.

Repræsentativitet

Danmarks Statistiks opgørelse over fordeling af landets kommuner på region og deltagerprocent i forhold til region er vist i tabel 3. Som det fremgår af tabellen, så er deltagerpopulationen repræsentativ, hvad angår den geografiske fordeling på regioner.

Tabel 3 Fordeling af kommuner på region iflg. Danmarks Statistik og denne undersøgelses deltagere (n og %)

Region	Alle kommuner*		Deltagende kommuner			
	Antal	%	Daginstitutioner		Skoler	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Hovedstaden	29	30	28	33	25	34
Sjælland	17	17	11	13	11	15
Syddanmark	22	23	21	25	17	23
Midtjylland	19	19	16	19	14	19
Nordjylland	11	11	9	10	7	9
Total	98	100	85	100	74	100

*Kilde: Danmarks Statistik FOLK1 Folketal 1. oktober efter område. www.statistikbanken.dk. November 2009.

I tabel 4 er fordelingen af landets kommuner på størrelse (indbyggertal) og deltagerprocent i forhold til størrelse vist. Fordelingen på størrelse blandt de deltagende kommuner svarer til fordelingen for alle landets kommuner. Deltagerpopulationen er derfor repræsentativ, hvad angår kommunernes størrelse.

Tabel 4 Fordeling af kommuner på størrelse iflg. Danmarks Statistik og denne undersøgelses deltagere (n og %)

Indbyggertal	Alle kommuner*		Deltagende kommuner			
	Antal	%	Daginstitutioner		Skoler	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
< 30.000	25	26	20	24	18	24
30.000-80.000	58	59	51	60	45	61
>80.000	15	15	14	16	11	15
Total	98	100	85	100	74	100

*Kilde: Danmarks Statistik FOLK1 Folketal 1. oktober efter område. www.statistikbanken.dk. November 2009.

Tabel 5 viser fordelingen af kommuner i forhold til, om kommunerne er sammenlagt af flere kommuner fra før strukturreformen i 2007, eller om kommunen ikke er sammenlagt af flere kommuner. Deltagerpopulationen er repræsentativ, da der er god overensstemmelse mellem alle landets kommuner og de deltagende kommuner,

Tabel 5 Fordeling af kommuner på sammenlagt/ikke sammenlagt i flg. Danmarks Statistik og denne undersøgelses deltagere (n og %)

	Alle kommuner*		Deltagende kommuner			
	Antal	%	Daginstitutioner		Skoler	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Sammenlagt	65	66	56	66	47	64
Ikke sammenlagt	33	34	29	34	27	36
Total	98	100	85	100	74	100

*Kilde: <http://www.djh.dk/ejour/64/64Kommuner.html>

Det kan derfor konkluderes, at kommunerne, der deltager i denne undersøgelse, repræsenterer kommuner i Danmark med hensyn til geografiske og størrelsesforskelle. Kommunerne repræsenterer også forskelle, som kunne forekomme som konsekvens af, om kommunerne er sammenlagt af flere kommuner eller ej.

Daginstitutionsområdet

I dette afsnit gennemgås besvarelser af spørgsmålene angående kommunernes politikker og aktiviteter om mad og måltider, kendskab til ernæringsanbefalinger og aktiviteter i forbindelse med det fælles frokostmåltid i forhold til daginstitutionsområdet.

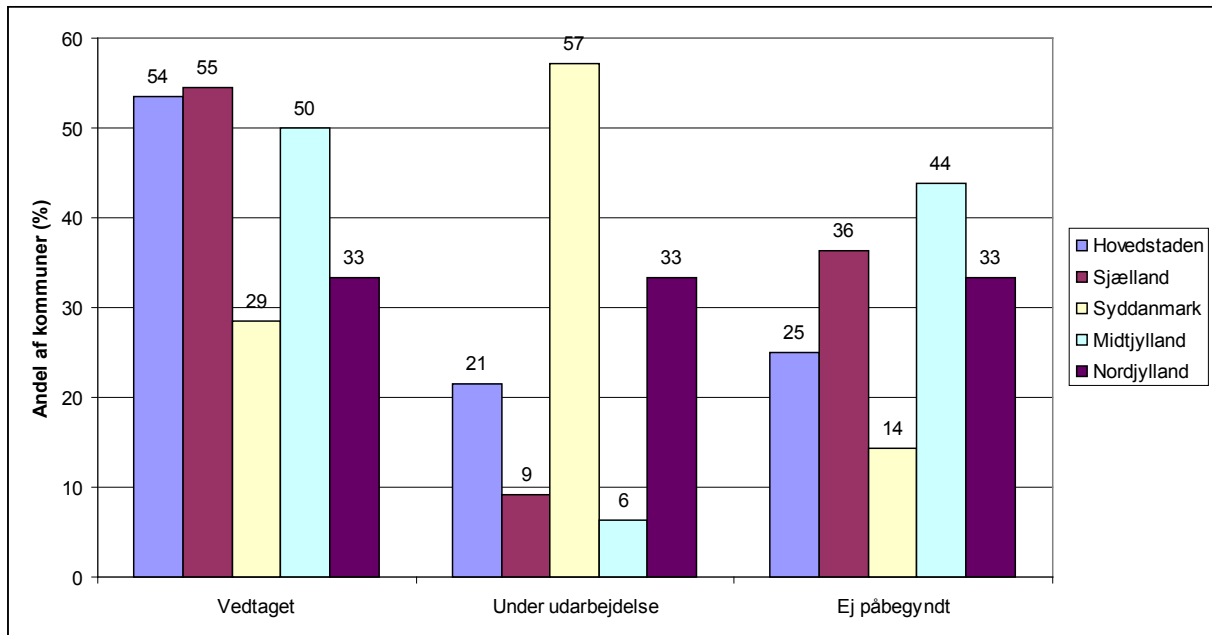
Politik for mad og måltider

Resultatet fra denne undersøgelse viser, at 45% af kommunerne har vedtaget en overordnet politik for mad og måltider i forhold til daginstitutionsområdet (Tabel 6). I alt 27% af kommunerne er ved at udarbejde en politik, og 16% har ikke påbegyndt arbejdet endnu. Endelig svarer 12% af kommunerne, at de ikke arbejder med en overordnet politik for mad og måltider i forhold til daginstitutionsområdet.

Tabel 6 Forekomsten af kommunale politikker for mad og måltider i forhold til daginstitutionsområdet (n og %)

		Antal	Procent
Hvor langt er kommunen med hensyn til udarbejdelsen af en overordnet politik for mad og måltider i kommunens daginstitutioner?	Vedtaget	38	45
	Sendt i høring	3	4
	Under udarbejdelse	20	23
	Ej påbegyndt	14	16
	Arbejder ikke med en overordnet politik	10	12
	Total	85	100

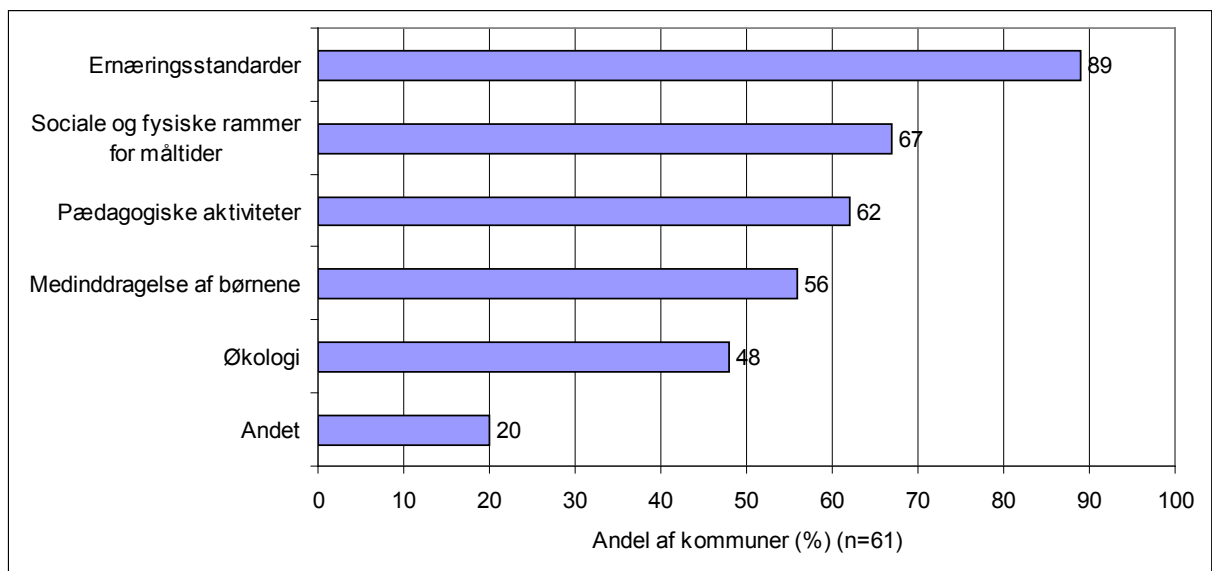
Mere end 50% af kommunerne i Region Hovedstaden (15 ud af 28), Midtjylland (8 ud af 16) og Sjælland (6 ud af 11) har vedtaget en politik, mens 29 og 33% af kommunerne har vedtaget en politik i Region Syddanmark (6 ud af 21) og Nordjylland (3 ud af 9) (figur 1).

Figur 1 Kommunernes angivelse af, hvor langt de er med udarbejdelsen af en politik fordelt på region Hovedstaden (n=28), Sjælland (n=11), Syddanmark (n=21), Midtjylland (n=16) og Nordjylland (n=9)

I alt 9 ud af 14 af de største kommuner (>80.000 indbyggere) svarede til 64% har vedtaget en politik, mens tallet er ca. 40% for kommuner med 80.000 eller færre indbyggere (29 ud af 71). Blandt de ikke sammenlagte kommuner har 55% (16 ud af 29) vedtaget en politik, mens det tilsvarende tal er 39% for sammenlagte kommuner (22 ud af 56).

Med hensyn til hvilke emner, der er fokus på i den overordnede politik, så svarer i alt 89% af de 61 kommuner, som enten har vedtaget en politik, sendt en politik i høring eller er ved at udarbejde en politik, at de har fokus på ernæringsstandarder (figur 2). Dernæst er sociale og fysiske rammer for måltiderne og pædagogiske aktiviteter de elementer, som der er mest fokus på, idet henholdsvis 67% og 62% af kommunerne svarer, at de har fokus på dette i den overordnede politik.

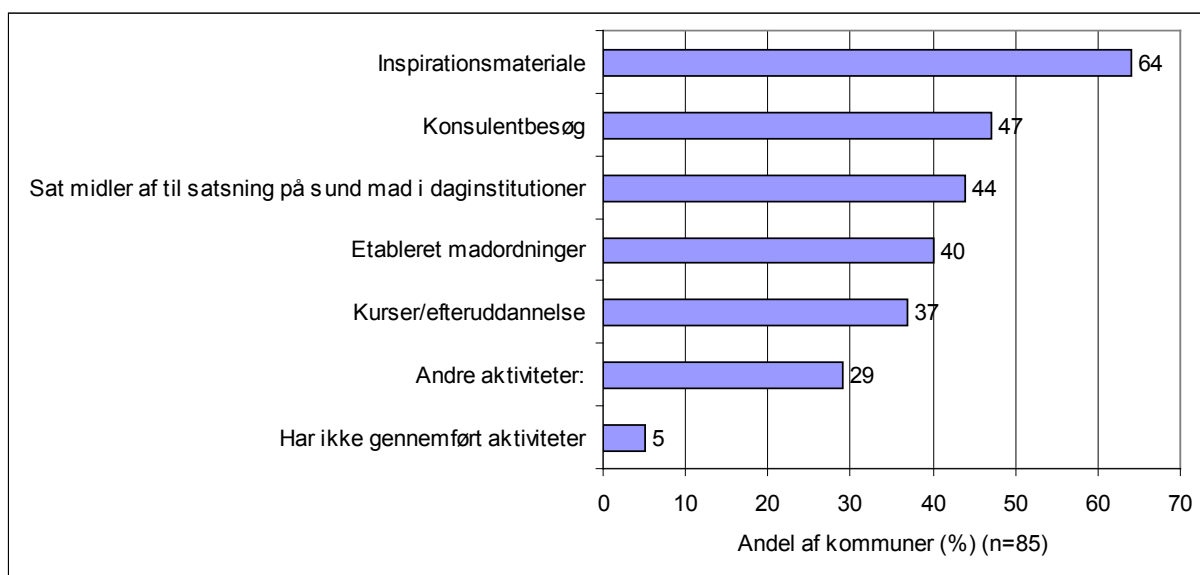

Figur 2 Elementer der er fokus på i den overordnede politik i kommuner i forhold til daginstitutionsområdet.

Aktiviteter

De oftest gennemførte aktiviteter er inspirationsmateriale og konsulentbesøg, idet henholdsvis 64% og 47% af kommunerne svarer, at de har gennemført disse aktiviteter i forhold til daginstitutionsområdet (figur 3). I alt 44% af kommunerne har sat midler af til satsning på sund mad, 40% af kommunerne har etableret madordninger, og 37% af kommunerne gennemfører kurser/efteruddannelse.

I alt 29% af kommunerne svarer, at de har gennemført andre aktiviteter end de foreslåede. Ca 2/3 af disse kommuners aktiviteter omhandler indførelse af det sunde frokostmåltid i daginstitutionerne. En af kommunerne opsummerer disse aktiviteter således: ”Påbegyndt planlægning af ugekurser i sund småbørnskost, drøftelser på ledermøder, i forældrebestyrelser i forbindelse med administrativ høring, gennemgang af alle køkkener og udarbejdet plan for, hvad der skal udbedres, fyraftensmøder, kontakt til regionens Rejsehold.”(Mellemstor, sammenlagt kommune i Midtjylland). Blandt den sidste tredjedel nævnes projektforløb med fokus på sundhed og mad, udarbejdelse af politikker og kursus for dagplejere. Endelig svarer 5% af kommunerne, at de ikke har gennemført aktiviteter.

Figur 3 Kommunernes angivelse af, hvilke aktiviteter de gennemfører i forhold til daginstitutionsområdet

Ernæringsanbefalinger

I forbindelse med kommunernes arbejde med ernæringsanbefalinger svarede i alt 86% af kommunerne, at de stiller ernæringskrav til maden i daginstitutionerne, og som det fremgår af tabel 7, så har alle de deltagende kommuner kendskab til Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger. Stort set alle kommuner ønsker at arbejde med anbefalingerne, idet 45% af kommunerne allerede arbejder med Fødevarestyrelsens anbefalinger, 53% planlægger at arbejde med anbefalingerne, mens to kommuner svarende til 2% ikke ønsker at arbejde med anbefalingerne.

Med hensyn til brug af anbefalingerne har 56% af kommunerne i Region Midtjylland (9 ud af 16) og Nordjylland (5 ud af 9), 46% i Region Hovedstaden (13 ud af 28), 36% i Region Sjælland (4 ud af 11) og 33 % i Syddanmark (7 ud af 21) allerede arbejdet med anbefalingerne.

I alt 9 ud af 14 af de største kommuner (>80.000 indbyggere) svarende til 64% arbejder allerede med anbefalingerne, mens tallet er ca. 40% for kommuner med 80.000 eller færre indbyggere (29 ud af 71). Blandt de ikke sammenlagte kommuner arbejder 52% (15 ud af 29) allerede med anbefalingerne, mens det tilsvarende tal er 41% for sammenlagte kommuner (23 ud af 56).

Tabel 7 Kommunerens arbejde med Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger ift. daginstitutionsområdet (n og %)

		Antal	Procent
	Kender anbefalingerne	85	100
Hvor langt er kommunen i arbejdet med Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger?	- Arbejder allerede med anbefalingerne	38	45
	- Planlægger at arbejde med anbefalingerne	45	53
	- Ønsker ikke at arbejde med anbefalingerne	2	2
	Kender ikke anbefalingerne	0	0
	Total	85	100

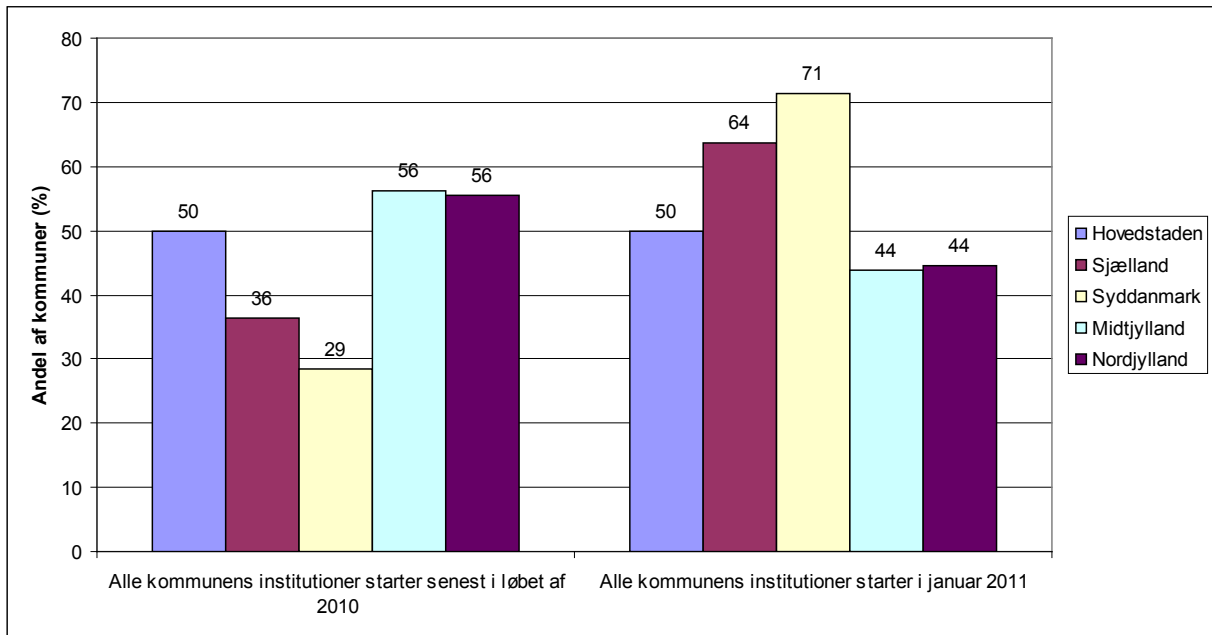
Det fælles frokostmåltid

Som det fremgår af tabel 8, så tilbyder fire kommuner (5%) allerede frokost i alle daginstitutioner. I alt 40% af kommunerne planlægger, at alle daginstitutioner starter i løbet af 2010, og endelig planlægger 55% af kommunerne, at alle daginstitutioner starter i januar 2011.

Tabel 8 Kommunerens plan for indførelse af et sundt frokostmåltid i daginstitutioner (n og %)

		Antal	Procent
Hvornår er det planen, at kommunen indfører et sundt frokostmåltid i daginstitutionerne?	Alle kommunens institutioner tilbyder allerede frokost	4	5
	Alle kommunens institutioner starter i løbet af 2010	34	40
	Alle kommunens institutioner starter i januar 2011	47	55
	Ved ikke	0	0
	Total	85	100

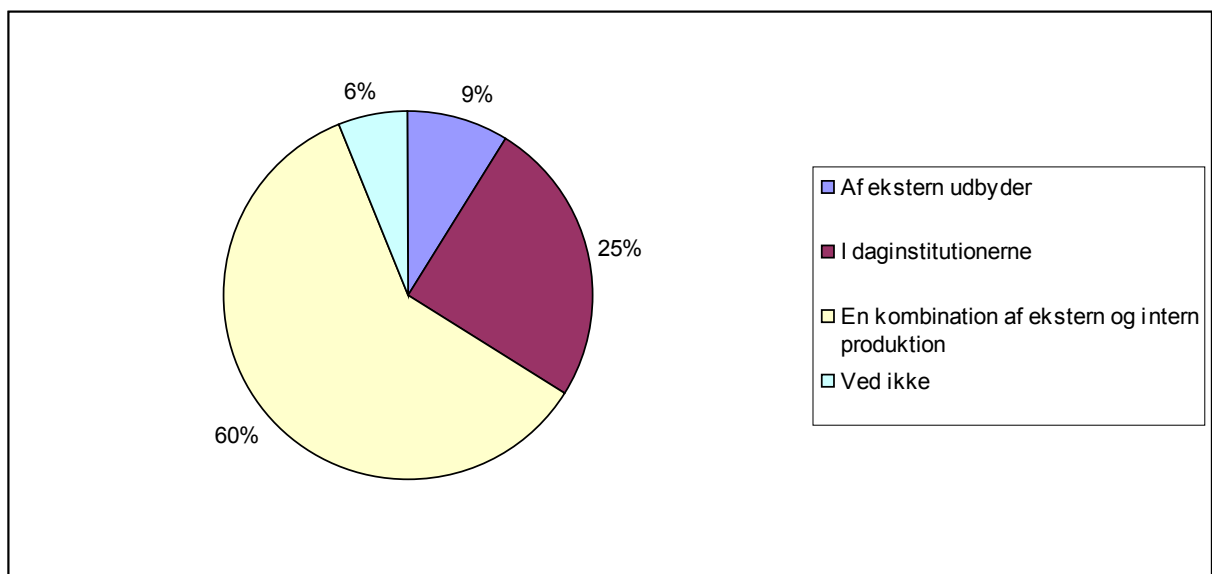
Mellem 50 og 56% af kommunerne i Region Hovedstaden (14 ud af 28 kommuner), Midtjylland (9 ud af 16) og Nordjylland svarer (5 ud af 9), at alle daginstitutioner planlægger at indføre det fælles frokostmåltid senest i løbet af 2010. I Region Syddanmark starter alle daginstitutioner senest i 2010 i 6 ud af 21 kommuner (29%), og i Region Sjælland i 4 ud af 11 kommuner (30%) (figur 4).

Figur 4 Kommunernes angivelse af, hvornår de planlægger at indføre det fælles frokostmåltid i forhold til region Hovedstaden (n=28), Sjælland (n=11), Syddanmark (n=21), Midtjylland (n=16) og Nordjylland (n=9)

I forhold til kommunernes størrelse viser undersøgelsen, at i alt 13 ud af 14 store kommuner (93%) planlægger at indføre det fælles frokostmåltid senest i løbet af 2010, mens det tilsvarende tal er 25 ud af de 71 kommuner, som har mindre end 80.000 indbyggere (35%). I alt 51% af de ikke sammenlagte kommuner (15 ud af 29) og 41% af de sammenlagte kommuner (23 ud af 33) planlægger, at alle institutioner skal tilbyde frokost senest i løbet af 2010.

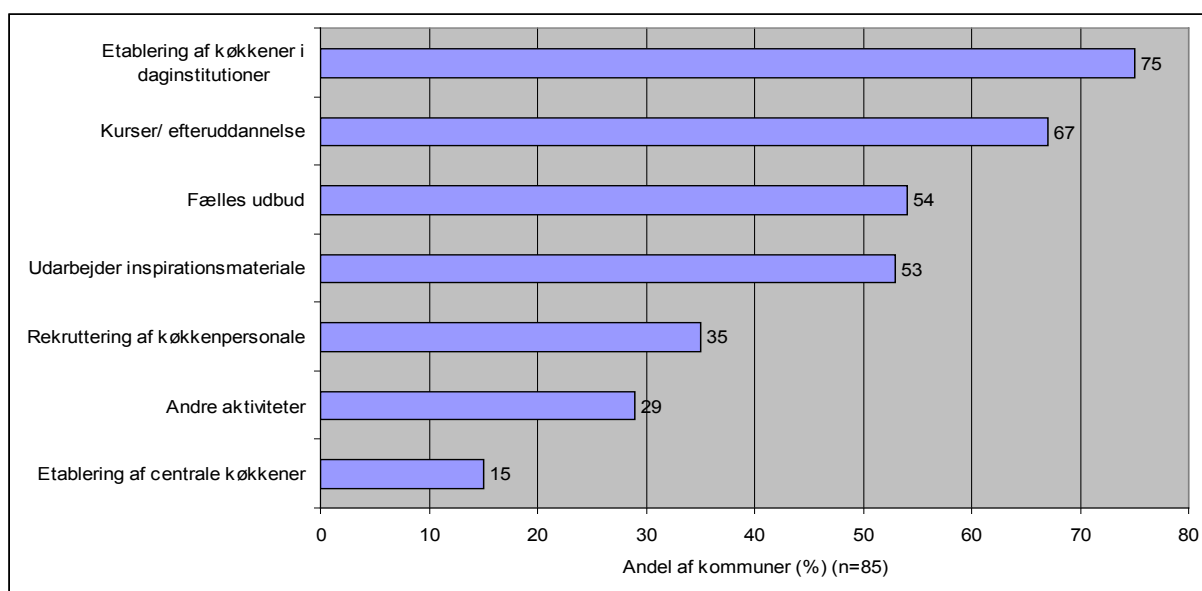
Frokostmåltidet kan produceres i daginstitutionerne, af en ekstern udbyder eller som en kombination af ekstern og intern produktion. Af figur 5 fremgår det, at størstedelen af kommunerne (60%) planlægger, at maden produceres ved en kombination af intern og ekstern produktion. Cirka 25% af kommunerne planlægger udelukkende at producere maden i daginstitutionerne, mens knap 10% af kommunerne planlægger udelukkende at anvende ekstern udbyder. I alt 5 kommuner ved endnu ikke, hvordan maden skal produceres.

Figur 5 Kommunernes angivelses af, hvilken produktion de planlægger at anvende til det fælles frokostmåltid i daginstitutioner (n=85)

Kommunerne gennemfører mange forskellige aktiviteter for at indføre frokostmåltidet i daginstitutionerne. De oftest gennemførte aktiviteter er etablering af køkkener i daginstitutioner og kurser/efteruddannelse, idet 75% af kommunerne arbejder med etablering af køkkener i daginstitutioner, og 67% af kommunerne gennemfører aktiviteter som kurser/efteruddannelse (figur 6). Godt halvdelen af kommunerne gennemfører fælles udbud og udarbejder inspirationsmateriale. Godt 1/3 af kommunerne rekrutterer køkkenpersonale, og endelig etablerer 15% af kommunerne centrale køkkener, der skal levere mad til institutionerne.

Knap 30% af kommunerne beskriver andre aktiviteter, som de gennemfører i forbindelse med indførelse af frokostmåltidet. Blandt disse aktiviteter beskriver flere, at de er ved at undersøge, hvordan frokostmåltidet skal indføres f.eks. via pilotprojekter, at de har sammensat forskellige grupper af personer (kostgruppe, køkkengruppe, følgegruppe), at de har dialog med forældre, og en enkelt kommune svarer, at de har ansat en kostkonsulent. Gennemførelse af decentrale udbud og nye indkøbsaftaler bliver også nævnt. Flere kommuner pointerer endvidere, at det er op til daginstitutionerne selv at vælge typen af madordning.

Figur 6 Kommunernes angivelse af, hvilke aktiviteter de gennemfører for at indføre frokostmåltider

Endelig svarer to kommuner, at de afventer en politisk beslutning vedrørende frokostmåltidets produktion. En af kommunerne beskriver sammenhængen med kommunalvalget i november 2009 således: *"Afventer det nyvalgte udvalgs beslutninger om fælles udbud eller levering fra centralkøkkenet"* (Mellemstor, sammenlagt kommune i Vestjylland).

Skoleområdet

I det følgende gennemgås besvarelserne af spørgsmålene angående kommunernes politikker og aktiviteter om mad og måltider og kendskab til ernæringsanbefalinger i forhold til skoleområdet.

Politik for mad og måltider

I alt 36% af de deltagende kommuner har vedtaget en overordnet politik for mad og måltider i forhold til skoleområdet (Tabel 9). I alt 14% af kommunerne er ved at udarbejde en politik, og 27% har ikke påbegyndt arbejdet endnu. Endelig svarer 23% af kommunerne, at de ikke arbejder med en overordnet politik for mad og måltider i forhold til skoleområdet.

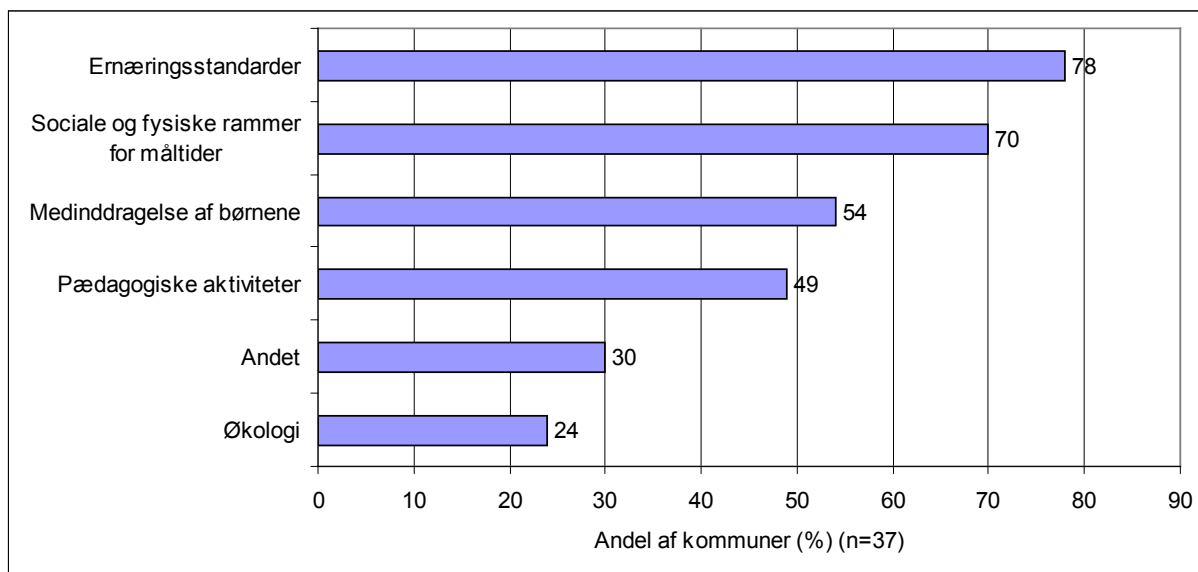
Tabel 9 Forekomsten af kommuners politikker for mad og måltider i forhold til skoleområdet (n og %)

		Antal	Procent
	Vedtaget	27	36
Hvor langt er kommunen med hensyn til udarbejdelsen af en overordnet politik for mad og måltider i kommunens skoler?	Sendt i høring	0	0
	Under udarbejdelse	10	14
	Ej påbegyndt	20	27
	Arbejder ikke med en overordnet politik	17	23
	Total	74	100

I Region Hovedstaden (11 ud af 25), Midtjylland (6 ud af 14)), Nordjylland (4 ud af 7) og Sjælland (4 ud af 11) har mellem 36 og 44% af kommunerne vedtaget en politik, mens 18% af kommunerne i Region Syddanmark (3 ud af 17) har vedtaget en politik.

I alt 5 ud af de 11 store kommuner (>80.000 indbyggere) svarende til 46% har vedtaget en politik, mens tallet er ca. 35% for kommuner med 80.000 eller færre indbyggere (22 ud af 63). Blandt de ikke sammenlagte kommuner har 41% (11 ud af 27) vedtaget en politik, mens det tilsvarende tal er 34% for sammenlagte kommuner (16 ud af 47).

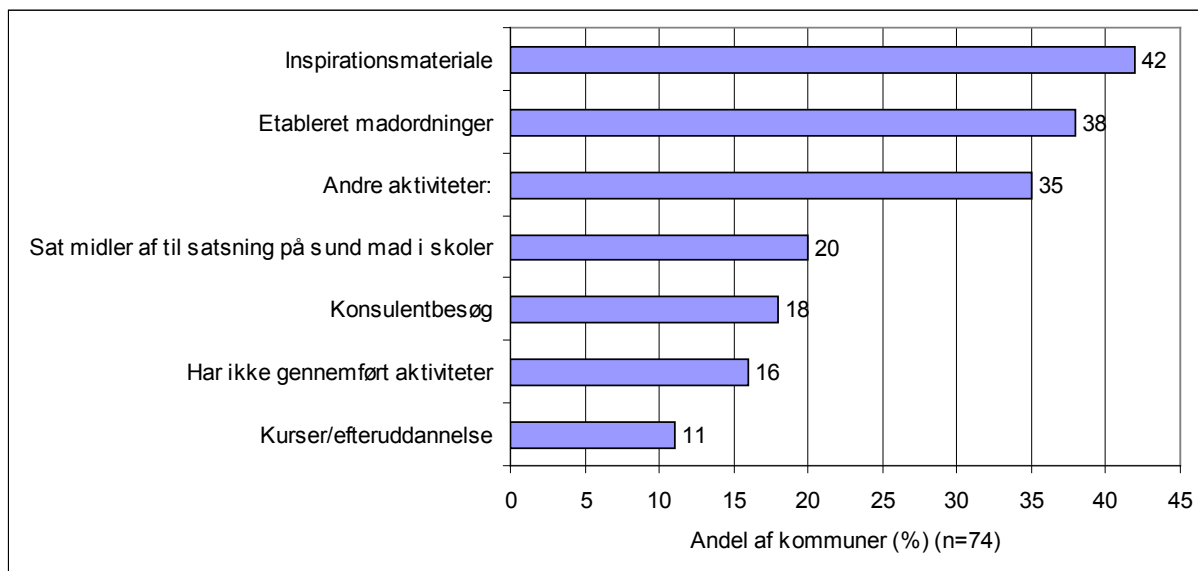
Med hensyn til hvilke emner der er fokus på i den overordnede politik, så svarer i alt 78% af de 37 kommuner, som enten har vedtaget en politik eller er ved at udarbejde en politik, at de har fokus på ernæringsstandarder (figur 7). Dernæst er sociale og fysiske rammer for måltiderne og medinddragelse af børnene de elementer, som der er mest fokus på, idet henholdsvis 70% og 54% af kommunerne svarer, at de har fokus på dette i den overordnede politik.

Figur 7 Elementer der er fokus på i kommuners overordnede politik i forhold til skoleområdet

Aktiviteter

De oftest gennemførte aktiviteter er inspirationsmateriale og etablering af madordninger, idet henholdsvis 42% og 38% af kommunerne svarer, at de har gennemført disse aktiviteter i forhold til skoleområdet (figur 8). I alt 20% af kommunerne har sat midler af til satsning på sund mad, og 18% af kommunerne har gennemført konsulentbesøg. Kurser/efteruddannelse er gennemført af 11% af kommunerne.

Figur 8 Kommunernes angivelse af, hvilke aktiviteter de gennemfører i forhold til skoleområdet

I alt 35% af kommunerne svarer, at de har gennemført andre aktiviteter end de foreslåede. Blandt disse aktiviteter nævnes udarbejdelse af en politik eller fokus på sundhed som indsatsområde af fem kommuner, men langt de fleste af aktiviteterne omhandler madordninger. Cirka halvdelen af de kommuner, som har svaret, at de har gennemført andre aktiviteter, beskriver, at de har udført pilotprojekter, undersøgt mulighederne for etablering af madordninger og afholdt møder med implicerede parter (forældrebestyrelse, skoleledere, kantinemedarbejdere). To kommuner har af økonomiske grunde valgt at udskyde indførelse af skolemad, og en af disse kommuner formulerer det således: *"Kortlagt samtlige skolekøkkener med henblik på etablering af lokal egenproduktion, men qua at vi skal finde XX mio til daginstitutionskøkkener inden 2011, er skolemadsprojektet midlertidigt sat i bero."* (Mellemstor, ikke sammenlagt kommune i Hovedstaden). Flere af kommunerne beskriver direkte eller indirekte, at aktiviteterne foregår ude i skolerne: *"... Alle skoler skal have en politik for bl.a. sund kost. Skolerne har frit valg af metode."* (Mellemstor, ikke sammenlagt kommune på Sjælland).

Endelig svarer 16% af kommunerne, at de ikke har gennemført aktiviteter i forhold til skoleområdet. Som begrundelse herfor svarer godt halvdelen af disse kommuner, at det skyldes en stor grad af selvforvaltning i skolerne, og en tredjedel at der udføres lokale aktiviteter i stedet for.

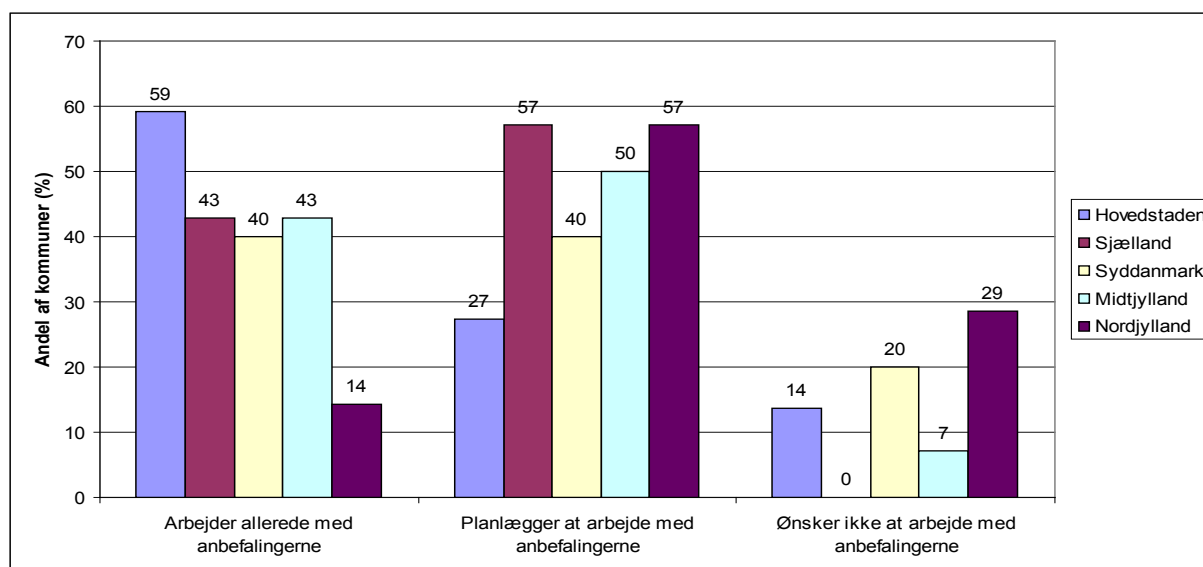
Ernæringsanbefalinger

I alt 53% af kommunerne svarer, at de stiller ernæringskrav til maden i skolerne, og som det fremgår af tabel 10, så har 88% af kommunerne kendskab til Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger, mens 12% af kommunerne svarer, at de ikke kender anbefalingerne. I alt 39% af kommunerne arbejder allerede med Fødevarestyrelsens anbefalinger, 37% planlægger at arbejde med anbefalingerne, mens 12% af kommunerne ikke ønsker at arbejde med anbefalingerne.

Tabel 10 Kommuners arbejde med Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger ift. skoleområdet (n og %)

	Antal	Procent	
Kender anbefalingerne	65	88	
Hvor langt er kommunen i arbejdet med Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger?	- Arbejder allerede med anbefalingerne	29	39
	- Planlægger at arbejde med anbefalingerne	27	37
	- Ønsker ikke at arbejde med anbefalingerne	9	12
	Kender ikke anbefalingerne	9	12
Total	74	100	

I alt 59% af kommunerne i Region Hovedstaden (13 ud af 22 kommuner) svarer, at de allerede arbejder med anbefalingerne mod 20-43% af kommunerne i regionerne Sjælland (3 ud af 9), Midtjylland (6 ud af 14), Syddanmark (6 ud af 15) og Nordjylland (1 ud af 5) (figur 9). I alt 4 ud af de 10 store kommuner (>80.000 indbyggere) svarende til 40% arbejder allerede med anbefalingerne, mens tallet er 45% for kommuner med 80.000 eller færre indbyggere (25 ud af 65). Blandt de ikke sammenlagte kommuner arbejder 50% (12 ud af 24) allerede med anbefalingerne, mens det tilsvarende tal er 42% for sammenlagte kommuner (17 ud af 41).

Figur 9 Kommunernes angivelse af, hvorvidt de arbejder med Fødevarestyrelsens anbefalinger i forhold til region Hovedstaden (n=22), Sjælland (n=9), Syddanmark (n=15), Midtjylland (n=14) og Nordjylland (n=5)

Alt om Kost rejsehold

Fødevarestyrelsen tilbyder bl.a. kommunerne hjælp via Alt om Kost rejseholdet, som har til formål at fremme sunde kostvaner blandt børn f.eks. ved etablering af sunde madordninger og mad- og måltidspolitikker. Kommunernes kendskab til Alt om Kost rejseholdet (herefter omtalt som rejseholdet) og brug af rejseholdets rådgivning for både daginstitutions- og skoleområdet er derfor helt centralt. Næsten alle kommuner kender til rejseholdet (95%) (tabel 11).

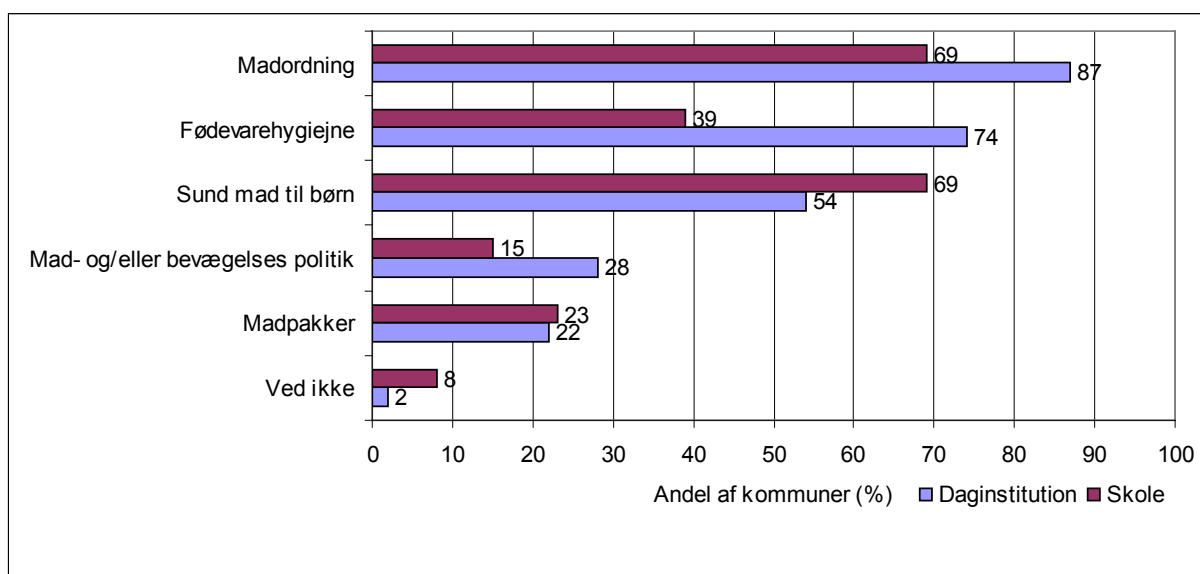
Tabel 11 Kommuners kendskab til Alt om Kost rejseholdet i forhold til daginstitutions-, skoleområdet samt enten daginstitutions- eller skoleområde (n og %)

		Daginstitutionsområdet		Skoleområdet		Enten/eller	
		Antal	Procent	Antal	Procent	Antal	Procent
Har kommunen kendskab til Alt om Kost rejseholdet?	Ja	80	94	36	49	87	95
	Nej	4	5	22	30	5	5
	Ved ikke	1	1	16	21	0	0
	Total	85	100	74	100	92	100

Størst kendskab er der blandt kommuner, der har svaret i forhold til daginstitutionsområdet, idet 94% af disse kommuner svarer, at de kender rejseholdet, mens 49% af kommunerne, der svarer for skoleområdet, kender rejseholdet. For skoleområdet har en stor gruppe af kommuner (21%) svaret, at de ikke ved, om kommunen har kendskab til rejseholdet.

Blandt de, som har kendskab til rejseholdet, svarer henholdsvis 58% af kommunerne, at de har fået rådgivning af rejseholdet i forhold til daginstitutionsområdet, og 36% af kommunerne, at de har fået rådgivning i forhold til skoleområdet. For begge områder har 8% af kommunerne svaret, at de ikke ved om kommunen har fået rådgivning af rejseholdet.

For både skole- og daginstitutionsområdet er "Madordning" det emne, som kommunerne oftest har modtaget rådgivning om (figur 10). Emnet "Fødevarerhygiejne" er det næstmest brugte rådgivningsemne i forhold til daginstitutionsområdet, mens det er noget mindre brugt i forhold til skoleområdet (74% versus 39%). Emnet "Sund mad til børn" er også efterspurgt, idet 69% og 54% af kommunerne har modtaget rådgivning om dette emne i forhold til henholdsvis skole- og daginstitutionsområdet. Emnerne "Mad og/eller bevægelsespolitik" samt "Madpakker" er mindre efterspurgt, idet mellem 15 og 28% af kommunerne oplyser, at de har modtaget rådgivning om disse emner (figur 10).

Figur 10 Kommunernes angivelse af emner for Alt om Kost rejsesholdets rådgivning (Daginst n=46, Skole n=13)

Udvikling af materialer og rådgivning

I alt 16 kommuner har beskrevet forslag til andre former for rådgivning og materialer fra Fødevarestyrelsen, som de kunne have brug for. En stor del af disse kommuner har forslag til nye materialer, som f.eks. kan fokusere på fødevareallergi, mad ved særlige lejligheder, madplaner, opskrifter og tjeklister, der overholder anbefalinger og økonomiske rammer. Andre savner konkrete, klare regler og modeller for etablering af madordninger og indretning af køkkener. Alle forslag er beskrevet ordret i bilag 2.

Ca. 10 kommuner har endvidere benyttet det åbne spørgsmål til at sige, at de er meget tilfredse med de eksisterende materialer og med den rådgivning, som de har fået af Alt om Kost rejsesholdet. En af kommunerne formulerer det således: *"Rejsesholdet er en suveræn opfindelse, der sikrer direkte dialog mellem styrelse og institutioner."* (Mindre, sammenlagt kommune i Syddanmark).

Desuden fremhæver andre kommuner, at rejsesholdets aktiviteter kan udbygges til at fokusere på flere aspekter omkring sund kost, hvilket er en indikation på, at kommunerne anser Alt om Kost rejsesholdet som en relevant sparringspartner i forhold til arbejdet med mad og måltider (bilag 2).

Diskussion

Deltagere i undersøgelsen

Deltagerprocenten endte på 76% for skoleområdet og 88% for daginstitutionsområdet, hvilket i forhold til andre lignende undersøgelser kan betragtes som en høj deltagerprocent. Fra andre undersøgelser ved man, at det er muligt, at de, der har valgt at svare på spørgeskemaet tilhører en gruppe med en større hyppighed af aktiviteter og viden om Fødevarestyrelsens materialer (Christensen, 2009). Den risiko er således også i denne undersøgelse.

Der er ikke foretaget en egentlig bortfaldsundersøgelse, men i forbindelse med den telefoniske kontakt med de kommuner, som ikke havde besvaret spørgeskemaet efter 14 dage, forklarede enkelte medarbejdere, at de ikke havde tid til at besvare skemaet, eller at de af princip ikke ønskede at bruge tid på denne type spørgeskemaundersøgelser. Enkelte af de kontaktede medarbejdere for skoleområdet gav desuden udtryk for, at det ikke er kommunens opgave at arbejde med mad og måltider, idet arbejdet udføres lokalt af skolerne.

En anden årsag til, at en kommune ikke deltog, kan være, at det ikke er den rette person, som mailen var sendt til. Denne årsag blev dog minimeret betydeligt ved den telefoniske kontakt, som gjorde det muligt at spørge ind til, hvem der arbejdede med området.

Mange forskellige personalegrupper arbejder med mad og måltider i kommunerne, og for at sikre en ensartet indgang til kommunerne blev cheferne for henholdsvis daginstitutions- og skoleområdet valgt som primær målgruppe. Cirka 60% af spørgeskemaerne er besvaret af personale på ledelsesniveau, mens de resterende 40% hovedsagelig er besvaret af forskellige typer af konsulenter.

Der er ingen forskel på svarprocenterne i forhold til, om det er personale på ledelsesniveau eller konsulentniveau, som har besvaret spørgsmålene vedr. mad- og måltidspolitik og anbefalingerne (data ikke vist). Der er til gengæld en tendens til, at flere konsulenter end chefer har svaret, at kommunen kender rejseholdet og har fået rådgivning af rejseholdet (data ikke vist). Det kan både betyde, at cheferne ikke har været de helt rette at spørge om dette, men det kan også betyde, at når man i en kommune har ansat en konsulent til at varetage mad- og måltidsområdet, så bliver der også større viden og aktivitet på området. At cheferne måske ikke har været de helt rette at spørge mht. viden om rejseholdet bekræftes også af, at der er op til 36% af cheferne, som har svaret, at de ikke ved, om kommunen har kendskab til Alt om Kost rejseholdet.

Udvikling i mad- og måltidspolitikker

En af de aktiviteter, som kan være med til at fremme sunde mad- og måltidsvaner for børn i daginstitutioner og skoler, er udarbejdelsen af både lokale mad- og måltidspolitikker og overordnede politikker centralt i kommunerne. Cirka 45% af kommunerne har vedtaget en politik for daginstitutionsområdet, mens lidt færre har vedtaget en politik i forhold til skoleområdet (36%). I 2007 fandt en lignende undersøgelse, at ca. 15% af landets kommuner havde vedtaget en mad- og måltidspolitik for daginstitutions- og/eller skoleområdet (COWI, 2007).

Det tyder således på, at der er sket en udvikling, idet der er 2-3 gange flere kommuner, som har vedtaget en politik i 2009. Det kan dog ikke udelukkes, at en del af forskellen mellem den tidligere undersøgelse og den nuværende skyldes, at spørgsmålet ikke er stillet på den helt samme måde og heller ikke til den samme målgruppe i de to undersøgelser. Undersøgelsen fra 2007 blev målrettet kommunernes sundhedschefer, mens nærværende undersøgelse er målrettet chefer for henholdsvis daginstitutions- og skoleområdet. Det skyldes, at det i nærværende undersøgelse også er formålet at evaluere kendskabet til Fødevarestyrelsens anbefalinger for henholdsvis daginstitutions- og skolemad, mens man i undersøgelsen fra 2007 udelukkende fokuserede på politikker herunder sundheds-, mad-

og bevægelsespolitikker. Noget af forskellen kan derfor skyldes, at cheferne har forskellig opfattelse af, om der er udarbejdet en mad- og måltidspolitik eller ej.

Nærværende undersøgelse er baseret på selvrapporterede data og har fokus på, hvorvidt kommunerne selv mener, at de har en mad- og måltidspolitik og aktiviteter på området. En mad- og måltidspolitik kan imidlertid være alt fra en hensigtserklæring i en sundhedspolitik til en specifik mad- og måltidspolitik med detaljerede handleanvisninger og medfølgende aktiviteter. Dette fremgår ikke af nærværende undersøgelse, men kunne være relevant at undersøge nærmere.

Størst aktivitet på daginstitutionsområdet

I undersøgelsen er spurgt separat til daginstitutions- og skoleområdet, da det er to forskellige målgrupper, hvortil der er udarbejdet forskellige materialer. I alt 72% af kommunerne svarer for daginstitutionsområdet, at de enten har vedtaget eller er ved at udarbejde en politik. Tilsvarende tal for skoleområdet er 50%. Hvad angår aktiviteter, som kommunerne gennemfører om mad og måltider i forhold til de to områder, så er hyppigheden af aktiviteter også lidt større på daginstitutionsområdet. Eksempelvis gennemfører 47% af kommunerne konsulentbesøg og 37% af kommunerne kurser eller efteruddannelse i forhold til daginstitutionsområdet, mens de tilsvarende tal er 18% og 11% for skoleområdet. Der er flere kommuner for skoleområdet, som svarer, at de ingen aktiviteter har gennemført. Som begrundelse herfor svarer 2/3 af kommunerne (8 kommuner), at der er en stor grad af selvforvaltning eller lokale aktiviteter i stedet for. Dette var også en af begrundelserne, som blev givet af nogle af de kommuner, som ikke ønskede at besvare spørgeskemaet.

Tilsvarende tendens ses også for kommunernes arbejde med ernæringsanbefalinger og brug af Alt om Kost rejseholdet. I forhold til daginstitutionsområdet svarer alle kommuner, at de kender Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger, mens det tilsvarende tal er 88% for skoleområdet. Næsten alle kommuner kender også rejseholdet i forhold til daginstitutionsområdet, mens knap halvdelen af kommunerne i forhold til skoleområdet svarer, at de kender rejseholdet. Her svarer en stor del af kommunerne dog, at de ikke ved, om der er kendskab til rejseholdet i kommunen.

Der kan være mange grunde til, at kommunerne er lidt længere i deres arbejde med mad- og måltidspolitikker og anbefalingerne på daginstitutionsområdet. Den større aktivitet i forhold til daginstitutionsområdet skyldes formentlig implementeringen af det fælles frokostmåltid i daginstitutioner, som blev vedtaget i forbindelse med Finanslov 2008 (Velfærdsministeriet, 2008). I denne forbindelse har Fødevarestyrelsen haft særlig fokus på aktiviteter overfor daginstitutionerne, og på grund af lovens indførelse har der sandsynligvis også været et større behov for rådgivning mm. i kommunerne i forhold til daginstitutionsområdet. Daginstitutionerne har også større tradition for at arbejde med disse områder, end skolerne har. En tidligere statusundersøgelse blandt daginstitutioner og skoler viste således, at en større andel af vuggestuer, integrerede institutioner og børnehaver end folkeskoler havde nedskrevet en mad- og måltidspolitik (88%, 83%, 74% versus 53%) (Christensen, 2009).

Det fælles frokostmåltid

Indførelse af frokostmåltidet i daginstitutioner har medført mange aktiviteter i kommunerne. Det fremgår både af spørgsmålet vedrørende generelle aktiviteter om mad- og måltider i kommunen (sp. 3) og aktiviteter i forbindelse med indførelse af frokostmåltidet (sp. 16). Etablering af køkkener i daginstitutioner og fælles udbud gennemføres af henholdsvis 75% og 54% af kommunerne. Etablering af køkkener kan både være etablering af produktionskøkkener til intern produktion og etablering af modtagekøkkener til modtagelse af eksternt produceret mad.

I alt 60% af kommunerne svarer, at de planlægger at bruge en kombination af intern og ekstern produktion. Der kan være tale om flere situationer, f.eks. at nogle institutioner i kommunen har udelukkende intern produktion og andre institutioner har udelukkende ekstern produktion. Men der kan også være tale om, at en integreret institution har intern produktion af maden til vuggestuebørnene og ekstern produktion af maden til børnehavebørnene. I alt 25% af kommunerne svarer, at de udelukkende vil anvende intern produktion, i alt 9% af de udelukkende vil anvende ekstern produktion, mens 6% af kommunerne endnu ikke har besluttet sig.

Sammenlignes med den tidligere statusundersøgelse blandt vuggestuer, børnehaver og integrerede institutioner, så kan det tyde på, at der med indførelsen af det fælles frokostmåltid bliver mere ekstern produktion. Statusundersøgelsen fandt, at mellem 90 og 94% af vuggestuer og integrerede institutioner benytter intern produktion, mens 72% af de få børnehaver (6% af landets børnehaver), som havde madordning på daværende tidspunkt, anvendte intern produktion (Christensen, 2009). Hvorvidt, der bliver mere ekstern produktion, bør undersøges nærmere, men det er dog ikke overraskende, da der i mange kommuner ikke er køkkener i børnehaverne.

Demografiske forskelle

Der er en tendens til, at Region Hovedstaden er lidt længere fremme i arbejdet med mad og måltider i daginstitutioner og skoler, idet en større andel af regionens kommuner eksempelvis har vedtaget en politik og forventer at indføre det fælles frokostmåltid i daginstitutionerne i løbet af 2010 sammenlignet med andre regioner. Tilsvarende er der den modsatte tendens i Region Syddanmark.

Ovenstående tendenser er vurderet ud fra andelen af kommuner (%) i de forskellige svarkategorier. Betragter man de absolutte værdier viser det sig dog, at der stadig er mange kommuner i Region Hovedstaden, som eksempelvis ikke har vedtaget en politik (13), eller som først indfører det lovpligtige frokostmåltid i 2011 (14). De tilsvarende tal for Region Syddanmark er henholdsvis 15 kommuner, der ikke har vedtaget en politik, og 15 kommuner der først indfører frokostmåltidet i 2011.

Der kan være mange årsager til, at Region Hovedstaden er lidt længere fremme i arbejdet med mad og måltider. En hypotese kan være, at kommuner, som har været optaget af arbejdet med sammenlægning af mindre kommuner i forbindelse med strukturreformen, i mindre grad har haft overskud til politiarbejdet. En undersøgelse, der fokuserede på kommunernes sundheds-, mad- og bevægelsespolitikker fandt netop en tendens til, at ikke-sammenlagte kommuner var lidt længere i arbejdet med politikker (COWI, 2007). Samme tendens ses i nærværende undersøgelse, og da Region Hovedstaden netop er den region med færrest sammenlagte kommuner, kan det være en del af forklaringen.

Der er også en tendens til, at en større andel af de store kommuner (>80.000 indbyggere), som deltager i undersøgelsen, har vedtaget politikker, arbejdet med anbefalinger og forventer at indføre det fælles frokostmåltid i 2010, når det omhandler daginstitutionsområdet. På skoleområdet ses samme tendens med hensyn til arbejdet med politikker, men for de øvrige områder er det knap så tydeligt. Samme tendens er fundet i en undersøgelse, der fokuserede på kommunernes sundheds, mad- og bevægelsespolitikker (COWI, 2007). Dette er dog i modstrid med ovenstående, da der netop er færrest store kommuner i Region Hovedstaden og næstflest i Region Syddanmark. Der er endvidere en sammenhæng mellem kommunestørrelsen, og hvorvidt de er sammenlagte eller ej. I alt 10 ud af de 14 store kommuner, som deltager i undersøgelsen på daginstitutionsområdet, er sammenlagt af flere kommuner i forbindelse med strukturreformen.

De demografiske forskelle er således ikke entydige, hvilket peger på, at kommuner er meget forskellige, og at det er nødvendigt at undersøge forholdene i hver kommune for at afdække årsagerne til, at den enkelte kommune eksempelvis ikke har vedtaget en politik.

Fødevarestyrelsens succeskriterier

Fødevarestyrelsens egne succeskriterier for kendskabet til Fødevarestyrelsens anbefalinger til sund mad i daginstitutioner og skoler er opfyldt, idet henholdsvis 100% og 88% af kommunerne svarer, at de kender Fødevarestyrelsens anbefalinger (tabel 12). Kendskab til anbefalingerne er dog ikke det samme som, at de bliver brugt, så derfor er kommuner også blevet spurgt om, hvor langt de er i arbejdet med anbefalingerne. Her svarer 39-45% af kommunerne, at de allerede arbejder med anbefalingerne (sp. 7). Dette giver en indikation af, at der stadig er behov for at vejlede mange kommuner i at anvende anbefalingerne.

Tabel 12 Succeskriterier og resultat for Fødevarestyrelsens arbejde i kommuner i 2009

Succeskriterier	Resultat
75% af kommunerne skal kende Fødevarestyrelsens anbefalinger til sund mad i daginstitutioner	100%
40% af kommunerne skal kende Fødevarestyrelsens anbefalinger til sund skolemad	88%
50% af kommunerne skal kende Fødevarestyrelsens Alt om Kost rejsehold	95%

Nærværende undersøgelse viser, at 95% af kommunerne har kendskab til rejseholdet, hvilket opfylder Fødevarestyrelsens succeskriterium om, at 50% af kommunerne skal have kendskab til rejseholdet i 2009. Størst kendskab er der blandt kommuner, der har svaret i forhold til daginstitutionsområdet, idet 94% af disse kommuner svarer, at de kender rejseholdet, mens 49% af kommunerne, der svarer for skoleområdet, kender rejseholdet. For skoleområdet har en stor gruppe af kommuner (21%) svaret, at de ikke ved, om kommunen har kendskab til rejseholdet. Andelen af kommuner, der kender Alt om Kost rejseholdet i forhold til skoleområdet, er derfor sandsynligvis mellem 49 og 70%, og dermed er succeskriterierne fordelt på henholdsvis daginstitutions- og skoleområderne også opnået.

Det er positivt, at kendskabet til rejseholdet er stort blandt kommunerne, men undersøgelsen kan ikke sige, hvor dybt kendskabet er, og på hvilken måde kommunerne anvender rejseholdet og de øvrige materialer. Det vil en mere dybdegående kvalitativ undersøgelse i et mindre antal kommuner kunne gøre. En kvalitativ undersøgelse vil også kunne beskrive, hvilke processer der foregår i kommunerne, og hvor Fødevarestyrelsens materialer og rejsehold kan udvikles, så de kan være effektive ressourcer i forhold til at hjælpe kommunerne med at formulere mad- og måltidspolitikker, etablere madordninger mm.

Sammenfatning og konklusion

I alt 87% af de i alt 98 danske kommuner besvarede spørgeskemaet vedrørende daginstitutionsområdet, mens 76% af kommunerne besvarede spørgeskemaet vedrørende skoleområdet. Det webbaserede spørgeskema blev sendt ud via email i oktober 2009. Spørgeskemaet var målrettet chefer for henholdsvis daginstitutions- og skoleområdet.

Overordnede politikker og aktiviteter

Undersøgelsen viser, at i alt 45% af kommunerne har vedtaget en overordnet politik for mad og måltider for daginstitutionsområdet, og tilsvarende har i alt 36% af kommunerne vedtaget en overordnet mad- og måltidspolitik for skoleområdet. For begge områder gælder, at der i politikkerne især er fokus på ernæringsstandarder samt sociale og fysiske rammer for måltiderne.

Når kommunerne gennemfører aktiviteter er der oftest fokus på "Inspirationsmaterialer" for både daginstitutions- og skoleområdet. På daginstitutionsområdet er dernæst især fokus på konsulentbesøg, og for begge områder er også fokus på aktiviteter omkring etablering af madordninger. Der er generelt flere kommuner, der gennemfører aktiviteter på daginstitutionsområdet sammenlignet med skoleområdet.

Når andelen af kommuner, der har vedtaget en mad- og måltidspolitik sammenlignes med en undersøgelse fra 2007, ses en tendens til en positiv udvikling. Mellem 36 og 45% af kommunerne svarer i 2009, at de har vedtaget en mad- og måltidspolitik, mens tallet var ca. 15% i 2007. Der må dog tages forbehold for, at spørgsmålet er stillet forskelligt i de to undersøgelser.

Ernæringsanbefalinger

Denne undersøgelse peger på, at der på daginstitutionsområdet er stor fokus på ernæring centralt i kommunerne, idet 86% af kommunerne stiller ernæringskrav til maden i daginstitutionerne, og alle kommuner kender Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger. På skoleområdet er der ifølge undersøgelsen knap så stor fokus på ernæring, idet 53% af kommunerne stiller ernæringskrav til maden i skolerne, mens 88% af kommunerne kender Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger. Mellem 39-45% af kommunerne arbejder allerede med anbefalingerne, mens de resterende godt 50% enten planlægger at arbejde med anbefalingerne eller ikke ønsker at arbejde med anbefalingerne. Dette giver en indikation af, at der stadig er behov for at vejlede mange kommuner i at anvende anbefalingerne.

Det fælles frokostmåltid

Ved undersøgelsens afslutning i oktober 2009 svarer langt de fleste af kommunerne, at de endnu ikke har indført det fælles frokostmåltid i alle daginstitutioner, idet de forventer, at frokostmåltidet er indført i alle kommunens daginstitutioner i løbet af 2010 (40%) og senest januar 2011 (55%). I forbindelse med arbejdet med indførelse af frokostmåltidet er "Etablering af køkkener i daginstitutioner" og "Kurser/efteruddannelse" de aktiviteter, som flest kommuner gennemfører.

Størstedelen af kommunerne (60%) planlægger, at frokostmåltidet skal produceres ved en kombination af intern og ekstern produktion. Cirka 25% af kommunerne planlægger udelukkende at producere maden i daginstitutionerne, mens knap 10% planlægger udelukkende at anvende ekstern madleverance. En del af kommunerne beskriver endvidere, at de stadig er ved at undersøge, hvordan det fælles frokostmåltid kan indføres og organiseres.

Demografiske forskelle

Med hensyn til demografiske forskelle, så er der en tendens til, at Region Hovedstaden, de store og de ikke sammenlagte kommuner er lidt længere fremme i arbejdet med mad og måltider i kommunerne. De demografiske forskelle er dog ikke entydige, hvilket peger på, at kommuner er meget forskellige, og at det er nødvendigt at undersøge forholdene i hver kommune for at afdække årsagerne til, at den enkelte kommune eksempelvis ikke har vedtaget en politik.

Alt om Kost rejsehold

Størst kendskab til rejseholdet er der blandt kommuner, der har svaret i forhold til daginstitutionsområdet, idet 94% af disse kommuner svarer, at de kender rejseholdet. I alt 49% af kommunerne, der svarer for skoleområdet, kender rejseholdet. For skoleområdet har en stor gruppe af kommuner (21%) svaret, at de ikke ved, om kommunen har kendskab til rejseholdet. Andelen af kommuner, der kender Alt om Kost rejseholdet i forhold til skoleområdet, er derfor formodentlig mellem 49 og 70%.

Blandt de kommuner, som har kendskab til rejseholdet, svarer henholdsvis 58% af kommunerne, at de har fået rådgivning af rejseholdet i forhold til daginstitutionsområdet, og 36% af kommunerne, at de har fået rådgivning i forhold til skoleområdet. For både daginstitutions- og skoleområdet er emnerne "Madordning", "Fødevarerhygiejne" og "Sund mad til børn" de mest efterspurgte rådgivningsemner.

Konklusion

Statusundersøgelsen viser, at der foregår mange aktiviteter om mad og måltider i forhold til daginstitutioner og skoler centralt i landets kommuner, og at Fødevarerstyrelsens materialer og initiativer anvendes af langt de fleste af landets kommuner.

Alle de deltagende kommuner kender Fødevarerstyrelsens anbefalinger til sund mad i daginstitutioner, mens 88% af de deltagende kommuner kender anbefalingerne til sund skolemad. Dermed er Fødevarerstyrelsens egne succeskriterier om, at henholdsvis 75% og 40% af kommunerne skal have kendskab til Fødevarerstyrelsens anbefalinger, opnået. Hvad angår kommunernes kendskab til Alt om Kost rejseholdet, så er succeskriteriet om, at mindst 50% af kommunerne skal kende rejseholdet, også opnået, idet 95% af kommunerne har svaret bekræftende på dette spørgsmål.

Referencer

Christensen LM. Statusundersøgelse om madordninger og mad- og bevægelsespolitikker i dagtilbud og på skoler 2008. DTU Fødevareinstituttet, Søborg, 2009.

COWI A/S. Undersøgelse af mad- og bevægelsespolitikker i kommunerne. Status, udfordringer og behov i skoler og dagtilbud. Rapport for Fødevarestyrelsen, Søborg, 2007.

Fyns Amt. Drejebog for sundhedsfremmende politikker. Modelprojekt Børn, mad og bevægelse. Odense, 2005.

Fødevaredirektoratet & Kræftens Bekæmpelse. Mad og måltidspolitik i skoler – hvorfor og hvordan. Søborg, 2003.

Fødevarestyrelsen. Politik for mad, måltider og bevægelse – metoder til arbejdet med formulering af en politik. Søborg, 2009a. (Pamflet i materialet af Haukrogh & Hummellose.)

Fødevarestyrelsen. Skolemad. Søborg, 2009b.

Fødevarestyrelsen. Sunde skolemåltider – et ledelsesansvar. Søborg, 2009c.

Haukrogh M & Hummellose G. Mad, måltider og bevægelse – inspiration til sundhedspædagogik i daginstitutionen. Fødevarestyrelsen, Søborg, 2009.

Haukrogh M & Køngerskov H. Det fælles frokostmåltid – anbefalinger og inspiration til sund mad til børn i daginstitutionen. Fødevarestyrelsen, Søborg, 2009.

Bilag

Bilag 1 Spørgeskema

DTU Fødevareinstituttet og Fødevarestyrelsens undersøgelse af danske kommuners arbejde med mad og måltider i skoler og daginstitutioner

a) *Politikker om mad og måltider*

Sp 1 Hvor langt er kommunen med hensyn til udarbejdelsen af en overordnet politik for mad og måltider i daginstitutioner/skoler?

Svarmuligheder: Vedtaget, Sendt i høring, Under udarbejdelse, Ej påbegyndt, Arbejder ikke med en overordnet politik

Sp 2 Hvilke elementer er der fokus på i den overordnede politik i forhold til mad og måltider i daginstitutioner/skoler?

Svarmuligheder: Pædagogiske aktiviteter, Medinddragelse af børnene, Sociale og fysiske rammer for måltider, Ernæringsstandarder, Økologi, Andet

b) *Aktiviteter om mad og måltider*

Sp 3 Hvilke aktiviteter gennemfører kommunen om mad og måltider i forhold til daginstitutioner/skoler?

Svarmuligheder: Kurser/efteruddannelse, Konsulentbesøg, Inspirationsmateriale, Sat midler af, Etableret madordninger, Andre aktiviteter, Ingen aktiviteter

Sp 4 Hvis ingen aktiviteter – hvorfor ikke?

Svarmuligheder: Mangel på ressourcer, Prioritering af andre områder, Stor grad af selvforvaltning, Der udføres lokale aktiviteter/politikker i stedet, Har planer om at igangsætte aktiviteter, Andet.

c) *Anbefalinger for sund mad*

Sp 5 Stiller kommunen ernæringskrav til maden i skoler/daginstitutioner?

Svarmulighed: Ja, Nej

Sp 6 Har kommunen kendskab til Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger for sund mad i skoler/daginstitutioner?

Svarmulighed: Ja, Nej

Sp 7 Hvor langt er kommunen i arbejdet med Fødevarestyrelsens ernæringsanbefalinger i forhold til skole- og daginstitutionsområdet?

Svarmulighed: Arbejder allerede med anbefalingerne, Planlægger at arbejde med anbefalingerne, Ønsker ikke at arbejde med anbefalingerne

d) *Alt om Kost rejsehold*

Sp 8 Har kommunen kendskab til Alt om Kost rejseholdet?

Svarmulighed: Ja, Nej, Ved ikke

Sp 9 Har kommunen fået rådgivning af rejseholdet i forhold til skole/daginstitutionsområdet?

Svarmulighed: Ja, Nej, Ved ikke

Sp 10 Hvilke emner omhandlede rejseholdets rådgivning?

Svarmulighed: Fødevarehygiejne, Madpakker, Madordning, Politik, Sund mad, Ved ikke

Sp 11 Har I forslag til andre former for rådgivning eller materialer fra Fødevarestyrelsen, som kan hjælpe jer i arbejdet med sund mad i skoler/daginstitutioner?

Svarmulighed: Åben svarmulighed

e) Det fælles frokostmåltid (OBS kun i forhold til daginstitutioner)

Sp 15 Hvornår er det planen at kommunen indfører et sundt frokostmåltid i daginstitutionerne?

Svarmulighed: Alle institutioner tilbyder allerede sund frokost, Institutionerne starter i løbet af 2010, Institutionerne starter i januar 2011, Ved ikke.

Sp 16 Hvilke aktiviteter gennemfører kommunen for at indføre frokostmåltider?

Svarmulighed: Fælles udbud, Rekruttering af køkkenpersonale, Etablering af køkkener i daginstitutioner, Etablering af centrale køkkener, der skal levere maden til institutionerne, Udarbejder inspirationsmateriale, Kurser/efteruddannelse, Andet

Sp 17 Hvordan planlægger kommunen, at maden skal produceres?

Svarmulighed: Ekstern, I daginstitutionerne, Kombination

f) Respondenten

Sp 12 Hvem har medvirket ved besvarelsen af spørgeskemaet?

Svarmulighed: Chef eller direktør, Leder, Pædagogisk konsulent, Sundheds- eller forebyggelseskonsulent, Anden

Sp 13 Hvilken forvaltning?

Svarmulighed: Børn og unge, Skole/dagtilbud, Social- og eller sundhed, Anden

Sp 14 Må vi videregive kontaktoplysninger og besvarelse til Fødevarestyrelsen med henblik på en eventuel opfølgning?

Svarmulighed: Ja, Nej

Bilag 2 Oversigt over åbne svar vedr. forslag til udvikling af Fødevarestyrelsens materialer og rådgivning

Tema	Forslag til udvikling af Fødevarestyrelsens materialer og rådgivning
Fødevarehygiejne, indretning af køkkener og madordninger mv.	<ul style="list-style-type: none">- Konkrete beskrivelser af, hvad de forskellige køkkentyper må producere inden for rammerne (produktionskøkken, modtagekøkken) etc (Daginst.)- Klarere regler omkring indretning af køkkener - og gerne i samarbejde med AT (Daginst.)- Udarbejde modeller for de forskellige kantineordninger samt de køkkener, der skal bruges i modellerne. (Skole)- Overblik over de økonomiske konsekvenser af lokal egenproduktion. Inspiration til forskellige modeller for skolemadsproduktion, egenproduktion + de forskellige typer af catering og deres fordele og ulemper. (Skole)
Materialer, opskrifter mv.	<ul style="list-style-type: none">- Udarbejdelse af skabeloner eller checklister som kan hjælpe køkkenmedarbejderne med at lave menuplaner og indkøbslister, som sikrer, at maden lever op til anbefalingerne. Det skal være så enkelt, at de pædagogiske ledere med de skabeloner i hånden selv kan kontrollere, om anbefalingerne er fulgt. (Daginst.)- Pjece til forældrene (Daginst.)- Gerne et samlet materiale til institutioner om børn med fødevarerallergi og evt. andre situationer med behov for kostmæssige hensyn som sukkersyge, følings syge og lignende. (Daginst.)- Flere konkrete opskriftssamlinger og menuplaner, der tilgodeser forskellige aldersgruppers behov og evner (Daginst)- Forslag til sund mad ved særlige lejligheder, evt. opskrifter. (Daginst)- Madplaner der holder sig indenfor specifikke økonomiske rammer. (Daginst.)- Det er vigtigt, at der fokuseres på de nye interaktive medier, så materialer må gerne tænkes ind i denne sammenhæng. Emner og materialer: Den sunde mads betydning for indlæringsevnen i materialer, der inspirerer og motiverer børnene. (Skole)
Kurser	<ul style="list-style-type: none">- Meget gerne gode bud på indholdsdelen i forbindelse med kurser for køkkenpersonale. Vi påtænker både at lave interne kursusforløb og AMU kurser. (Daginst.)- Udbyde kurser eller måske henvisning til kurser for såvel det pædagogiske personale som køkkenpersonalet. (Daginst.)
Måltid og pædagogik	<ul style="list-style-type: none">- En videreudbygning af Rejseholdet, så det kan dække flere aspekter af temaet "sund kost". I forbindelse med indførslen af det obligatoriske frokostmåltid i daginstitutionerne kunne et emne for Rejseholdet f.eks. være inspiration til at indlemme frokosttilbuddet i institutionernes dagligdag, så der bliver sammenhæng mellem måltidet og pædagogikken.(Daginst.)
Ledelsens opgaver	<ul style="list-style-type: none">- Der mangler måske vejledning i, hvordan man som leder håndterer opgaven, hvilke krav kan man med rimelighed stille til leverandøren / køkkenlederen. (Daginst.)
Nye målgrupper	<ul style="list-style-type: none">- Vi mangler hele området omkring dagplejen og materiale til ungdomskolen. Det er en helt overset gruppe, der spiser hele tiden og har et meget dårligt syn på mad også mellemmåltider. (Skole)

Fødevareinstituttet
Danmarks Tekniske Universitet
Mørkhøj Bygade 19
2860 Søborg

Tlf. 35 88 70 00
Fax 35 88 70 01

www.food.dtu.dk

ISBN: 978-87-92158-69-7